

ПРИКЛАДНА ПСИХОЛОГІЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ 20-ІЙ РІЧНИЦІ СТВОРЕННЯ
УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЦЕНТРУ
ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НАПН УКРАЇНИ

Віталій ПАНОК

УДК 159.9

Vitalii Panok

APPLIED PSYCHOLOGY IN THE PEDAGOGICAL PRACTICE OF UKRAINE

ВСТУП

Кінець ХХ – початок ХХІ століття у нашій країні стали роками соціальних потрясінь, війни, вимушеної міграції великих мас людей, перманентного, і не завжди вдалого, реформування найважливіших сфер і галузей соціального життя. Сказане першочергово стосується освіти. Соціальна нестабільність відображається насамперед на організації і змісті навчально-виховного процесу у навчальних закладах, на взаємодії основних його учасників – учнів, педагогів, батьків, викладачів, студентів.

Парадоксальна ситуація склалася в сучасній педагогіці – дилема роздвоєння. З одного боку, у педагогічній науці, психології і філософії освіти інтенсивного розвитку набули ідеї гуманізму, дитиноцентризму, особистісно зорієнтованого підходу, які обґрунтовуються як основні ідеологеми реформування сфери національної освіти [9; 13; 31; 32], з іншого – в освітянській практиці спостерігаються зовсім протилежні тенденції – низька якість “освітніх послуг”, масове репетиторство, почасти негуманне ставлення до учня, студента, приниження його честі і гідності, формальний підхід до проблем розвитку особистості вихованця, міжособисті конфлікти та ін.

Такий стан справ не був секретом для багатьох науковців, керівників освітніх установ і практичних працівників. Пошуки способів

розв’язання названих проблем привели до ідеї створення у системі освіти *психологічної служби* як засобу олюднення стосунків у ритміці взаємин між учнем і вчителем, вчителем і батьками, вчителем і вчителем. Діяльність психологічної служби розглядалась як один із важелів, що здатний зменшити гостроту суперечностей між педагогічною теорією та виховною практикою, реально забезпечити впровадження гуманістичних ідей в освітній процес, розробку й використання інноваційних технологій у процесі реформування цієї важливої сфери духовного життя нації.

В наукових колах дискусії щодо нагальності запровадження в освіту прикладних досягнень психологічної науки точилися у 70-х і 80-х роках ХХ століття. Ґрунтувалися вони на неоднозначному і трагічному досвіді впровадження ідей педології і психотехніки у 20–30-х роках і на результатах поодиноких дослідницьких робіт з упровадження *посади психолога* в експериментальних школах.

Перша хвиля дискусій про шляхи впровадження досягнень психологічної науки в освітянську практику розгорнулася у 70-тих роках на шпальтах журналу “Вопросы психологии”. Дописувачі ще несміливо, не згадуючи про сумний досвід педології, говорили про важливість практичного дослідження готовності дитини до навчання в школі, про вивчення схильності підлітків до девіантної і делінк-

вентної поведінки, про розгортання широкої роботи з професійної орієнтації учнів, про необхідність створення в школах чи у районних відділах освіти “психологічних лабораторій” і т. п. У результаті у кількох експериментальних школах були започатковані дослідження прикладного психологічного характеру.

Друга хвиля дискусій припала на початок 80-х років. Тут вже мовилося про обговорення результатів експериментування, розроблялися окремі стандарти діяльності практичного психолога, формувалося розуміння про нетотожність наукової і практичної діяльності у царині психології. У московському Інституті психології була створена лабораторія психологічної служби в освіті (керівник – І.В. Дубровіна), предметом діяльності якої стало узагальнення експериментальних результатів та формулювання пропозицій щодо практичного впровадження елементів психологічної служби в навчальні заклади.

Українські вчені активно долучилися до розробки ідеї практичного застосування результатів своїх досліджень у практику роботи навчальних закладів. В кінці 80-х років кілька груп науковців НДІ психології (Київ) та небайдужих освітян розробляли й обговорювали різноманітні моделі організації, методичного і наукового забезпечення діяльності практичних психологів у школах (М.В. Вовчик-Блактіна, Ю.З. Гільбух, П.П. Горностай, А.В. Коняєва, П.А. М’ясоїд, В.О. Татенко, А.В. Фурман, С.І. Яковенко, Т.С. Яценко та ін.).

До початку 90-х років ідея запровадження психологічної служби в освітню сферу визріла остаточно, чому сприяли докорінні соціально-політичні зміни в країні [14; 20; 27; 28]. Система державного управління, у тому числі і система управління освітою, яка була тут, мабуть, найпершою визнала обов’язковість упровадження досягнень психологічної науки в суспільну практику.

Систематична робота зі створення психологічної служби в національній освіті почалася з 1991 року, коли в Інституті психології (директор – О.В. Киричук) було створено новий підрозділ – *Центр психологічної служби в системі народної освіти* (керівник – В.Г. Панок). Основним завданням роботи Центру було створення психологічної служби у царині освіти, розробка нормативних документів, методичного забезпечення діяльності працівників служби, галузевих стандартів їхньої роботи.

Вирішення такої масштабної соціальної проблеми передбачало розв’язання трьох надзвичайно непростих *завдань*:

1. На основі метатеоретичного узагальнення робіт вітчизняних і зарубіжних психологів та методологічного осмислення психологічного практикування здійснити узмістовлення прикладної психології як специфічного виду науково-прикладної професійної діяльності, яка не зводиться тільки до дослідної роботи чи суто до психологічної практики. Вже існуюча на той час метатеоретична методологія уможлилювала синтез (Л.С. Виготський, Г.П. Шедровицький) різномірних психологічних теорій у проєкції на практико-зорієнтовану систему конструктивів, принципів, категорій і понять прикладної психології.

2. Розробити принципи, методи і зміст методичного забезпечення діяльності працівників психологічної служби – практичних психологів і соціальних педагогів – на основі метатеоретичного й еклектичного підходів до процесу та узмістовлення психологічного практикування, причому з можливістю визначення ефективності і результативності надання психологічної допомоги або психологічного супроводу всіх учасників навчально-виховного процесу.

3. Грунтуючись на результатах аналізу, а саме на досягненнях практики запровадження в систему освіти психологічних служб у нашій і зарубіжних країнах, на історичних здобутках розвитку прикладних гілок психології, передовсім – педології і психотехніки, на аналізі сучасного стану і тенденцій розвитку системи освіти в Україні, треба було побудувати організаційні й методичні засади діяльності психологічної служби, у тому числі й шляхом розробки її нормативно-правового забезпечення. При цьому потрібно було дотриматися умов, які б дозволили: а) повною мірою реалізувати гуманістичний потенціал прикладної психології у педагогічній практиці; б) забезпечити органічне (безконфліктне) входження нової структури психологічної служби в існуючу систему освіти; в) забезпечити виконання завдань реального реформування освітньої сфери за наявності різних підходів, тенденцій і бачень цього процесу в суспільстві у найближчій історичній перспективі.

Роботу із вирішення зазначених тут завдань доводилось здійснювати паралельно, одночасно, в єдиній системі, оскільки досягнення одного із названих завдань органічно стимулювало удіяльність двох інших. Через зазначені

обставини теоретична і методологічна рефлексії, розробка організаційних засад і методичне забезпечення психологічної служби здійснювались як єдиний процес і містили: наукове узагальнення підходів, результатів експериментування і набутого практичного досвіду; розробку та практичну апробацію різних організаційних моделей і технологій психологічного практикування; апробацію і доопрацювання моделей і методів у практичній діяльності; широке упровадження у практику та оцінку ефективності процесу і результатів цього впровадження; закріплення одержаних результатів у вигляді нормативних документів. Іншими словами, вирішення цього триєдиного завдання являло собою цілісний процес психологізації наявності на той час у Україні освітньої практики.

Отже, **метою** даної статті є систематизований опис процесу і результатів впровадження здобутків *прикладної психології* у практику роботи установ і закладів освіти, у процес сучасного реформування національної системи освіти засобами психологічної служби.

Узмістовлення прикладної психології як теоретичної основи діяльності психологічної служби і професійної підготовки практичних психологів

Коли мова заходить про методичне забезпечення діяльності цілісної психологічної служби як єдиної скоординованої системи, різноманітні школи, концепції і напрями у психології виявляються малоефективними, оскільки не забезпечують єдності підходів, методик і методів психологічного практикування. Сьогодні у нашій країні теоретичні підвалини здійснення різноманітних психологічних практик є доволі строкатими. В теоретичному “полі” психології різні теоретико-методологічні позиції часто є несумісними як на рівні категорійно-поняттєвого апарату, так і на рівні окремих методик (див. [1; 4; 6; 14; 17; 18; 24; 25; 29]). Тому для створення наукової основи психологічного практикування в умовах єдиної психологічної служби потрібно, з позицій метатеоретичного підходу, розробити теоретико-методологічні засади прикладної психології, визначивши її сутність, структуру, базові принципи, пояснювальні підходи і категорійно-поняттєвий апарат. При цьому важливо визначити роль і місце прикладної психології у взаємозалежних сферах психологічного знання і психологічної практи-

ки. Результати такої роботи здатні не тільки підвищити ефективність надання психологічної допомоги і психологічного супроводу, а й помітно покращити професійну підготовку майбутніх працівників служби в умовах ВНЗ.

Теоретичним підґрунтям пропонованого дослідження стали фундаментальні роботи вітчизняних і зарубіжних психологів предметного поля психологічної науки, процесу, форм і методів психологічного практикування, їх співвідношення і якісної специфіки (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, В. Вундт, Г.С. Костюк, Г.О. Балл, А. Маслов, К. Роджерс, В.А. Роменець, С.Л. Рубінштейн, О.М. Ткаченко, Е. Штерн, З. Фройд, К. Юнг та ін.). Важливі теоретичні орієнтири щодо специфіки прикладної психології у системі психологічного знання та ролі і місця психологічної практики містяться у роботах Г.С. Абрамової, О.Ф. Бондаренка, Л.Ф. Бурлачука, В.О. Моляко, П.А. М’ясоїда, В.В. Рибалки, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелевої, А.В. Фурмана, Ю.М. Швалба, Т.С. Яценко.

Методологічною основою чинного дослідження є загальнонаукові підходи до дослідження проблем людини у процесі її розвитку та саморозвитку (Р. Декарт, Б.Г. Ананьєв, Е. Еріксон, Г.С. Сковорода, В.О. Сухомлинський, П. Тейяр де Шарден, Д.Н. Узнадзе та ін.); принципи, методи і підходи до цілісного розгляду людини у процесі її онтогенетичного розвитку та професійної діяльності, які були започатковані у педології і психотехніці (П.П. Блонський, Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, С. Хол, М.І. Шпільрейн); ідеї діяльнісного підходу у психології (О.М. Леонтєв, С.Л. Рубінштейн); вчинковий (В.А. Роменець, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, А.В. Фурман, П.А. М’ясоїд), системно-структурний (О.М. Ткаченко, В.П. Казміренко), системомислєдільнісний (Г.П. Щедровицький і його філософська школа) і вітакультурний підходи (А.В. Фурман і його наукова школа).

Психологічне практикування

Психологічна практика є, на наш погляд, наріжним каменем, базовою категорією для адекватного узмістовлення прикладної психології [1; 3; 5; 16; 17; 20]. Перше, що тут варто зазначити – це визнання того факту, що психологічна практика є специфічним видом активності людини, який не може бути зведений до інших [17]. *Суб’єктом* психо-

логічного практикування є окрема людина або група людей, що розглядається у ролі соціального суб'єкта. Активність суб'єкта такого практикування зазвичай має свідомий, цілеспрямований характер, а її основна *мета* – здійснення впливу на іншу людину (групу людей) з тим, щоб досягти бажаної (звичайно – соціально схвалюваної) поведінки або зміни її настановлень, відношень, уявлень, цінностей тощо. Водночас *об'єктом* психологічної практики завжди постає інша людина або група людей, а її окремим видом є випадки, коли сам суб'єкт розглядається як об'єкт і його активність спрямовується на себе самого. (Зауважимо, що поняття “суб'єкт” і “об'єкт” застосовуються нами цілком умовно, оскільки зрозуміло, що тут і суб'єкт, і об'єкт психологічної практики – це живі люди, які мають власну суб'єктність. Власне психотерапевтичний чи психокорекційний процес також становить один з різновидів суб'єкт-суб'єктної взаємодії, міжособистісного спілкування [4; 6; 17; 25; 26]).

Психологічне практикування здійснюється або безпосередньо, головню через засоби міжособистісного спілкування, або опосередковано – з допомогою предметної чи знакової діяльності. *Метою* його є зміни стану або змісту свідомості суб'єктного об'єкта (ставлень, переконань, уявлень), рис чи якостей його особистості, зміни форм і стилю його поведінки, діяльності, вчинків. *Предмет* такого практикування становить зміст психічного, душевного життя людини, її настрої, думки, ставлення, почуття, переконання, властивості характеру, риси особистості, змістовлення й формування свідомого і несвідомого, схильності і здібності, навички і звички, поведінка та вчинки.

Психологічну практику доречно визначити як *одну з форм соціального і духовного практикування особистості (суб'єкта-носія психічної енергії), що спрямоване на внесення змін у поведінку і внутрішній світ іншої особистості (об'єкти докладання психологічних зусиль), на її ставлення, наміри, світогляд, онтогенетичний розвиток та соціальні зв'язки, збереження та вдосконалення її індивідуальності.*

Форми психологічного практикування слушно об'єднати у три великі групи:

– *індивідуальні*, коли об'єктом практичних дій є окрема особистість (бесіда, сповідь, індивідуальна психологічна діагностика, ритуал, консультування, навіювання, спільна діяльність або ритуальні дії, маніпуляції);

– *групові*, коли за об'єкт береться конкретна група людей, первинний колектив, реальна

контактна група, члени якої безпосередньо взаємодіють один з одним (групові форми психотерапії і психокорекції, релігійні і псевдорелігійні практики, навчальні семінари, групові ритуальні дійства, психодраматичний театр, групова художня або творча діяльність, різноманітні психотренінги);

– *масові*, коли впливи чи маніпулятивні дії спрямовані на великі соціальні групи або цільові аудиторії (масові дійства, концерти, ритуали та обряди, святкування, масові проповіді, мітинги і демонстрації, виступи перед великими групами людей, маніпуляції через ЗМІ, Інтернет, соціальні мережі).

Випадок, коли суб'єкт психологічної практики постає одночасно і в ролі об'єкта останньої, також передбачає застосування певних специфічних форм – медитації, внутрішнього діалогу, самоспостереження, самонавіювання і т.п.

У цьому аналітичному контексті все розмаїття психологічного знання коректно умовно розподілити на три великі групи: наукова психологія, позанаукова психологія та ужиткова або повсякденна [3; 8; 11; 14; 18; 19; 21]. Названі типи психологічного знання виконують роль світоглядних позицій, на основі яких – свідомо чи несвідомо – здійснюється як психологічне практикування, так і психічне або психодуховне.

У реальній психологічній практиці часто поєднуються елементи трьох названих видів психологічного знання. Іноді буває неможливо чітко розрізнити у процесі практикування, які його елементи відносяться до наукової, а які до позанаукової чи повсякденної практики. Кожен з виокремлених нами видів запозичує методи, методики і прийоми практичного впливу суб'єкта практичної дії на її об'єкт чи об'єкти. Методи вдосконалюються, трансформуються, змінюють свій статус. Скажімо, метод, що застосовувався у побутових практиках, після відповідних трансформацій і вдосконалень здебільшого стає методом наукової психології. Усе це зумовлює нагальність чіткого визначення методологічних засад психологічної практики та критеріїв відбору адекватних методів і способів діяння. Останнє передбачає специфічну професійну діяльність – перетворення теорій, методів і методик наукової, позанаукової і побутової психології у конкретні технології психологічного практикування. Такий вид професійної науково-практичної діяльності ми, слідом за Л.С. Виготським, називаємо *прикладною психологією*.

Сутність прикладної психології

Існують різні підходи до класифікації видів і структури психологічного знання. Головним тут, безперечно, є критерій, який різні автори застосовують для своїх класифікацій (О.В. Киричук, А.В. Петровський, Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, В.А. Роменець, А.В. Фурман та ін.). На наш погляд, найбільш продуктивний критерій розрізнення видів (або – структурних компонентів) центрується довкола визначення предметного поля психологічної науки, з одного боку, прикладної психології – з іншого.

У науковій психології основним предметом вивчення є психіка та її прояви – психічні явища, процеси, властивості, тенденції, особливості її розвитку в онто- і філогенезі. Тому напрямками психологічної науки мають бути визнані ті дисципліни, предметом яких є вивчення цього предмета (психіки) у різних формах його прояву або у різних умовах функціонування психіки [3; 10; 12; 16; 17; 18; 22]. Якщо наукова психологія структурується за принципами розвитку (вікова, диференційна, генетична, психологія особистості та ін.), або за основними якісними виявами психічного (соціальна психологія, патопсихологія, психофізіологія), то прикладна може мати сьогодні єдиний принцип, за яким розрізняються її окремі сегменти – аспекти соціальної практики, до яких докладаються (застосовуються) психологічні знання, методи, методики, процедури. Іншими словами, прикладна психологія – це ті теоретичні конструкти, дослідницька методологія, методи і технології, з допомогою яких здійснюється психологічне практикування у тій чи іншій сфері суспільного життя – економіці, медицині, спорті, освіті, мистецтві, політиці, побуті тощо. При цьому поглиблення в напрямку осягнення сутності психічного і закономірностей його розвитку, на відміну від наукової психології, тут не є пріоритетом. Натомість головне завдання прикладної психології – коректне застосування психологічних методів і підходів до розв'язання суспільних проблем – економічних, медичних, спортивних, освітніх, мистецьких, політичних та ін.

Зворотнім зв'язком між прикладною психологією і психологічною наукою є постановка проблем для теоретичного та експериментального дослідження феноменів, котрі виявляються у процесі особистісного практикування,

осмислення методів і прийомів, які застосовуються в практиці. Водночас, порівнюючи наукову і прикладну гілки психології за структурою, зауважимо, що перша виявляє свою аналітичну природу: розкладає досліджуваний предмет (психіку) на окремі складові або якісні вияви, які є результатом впливу певних факторів. Натомість друга має *синтетичний характер, адже всі її різновиди використовують* наукові дані із широкого спектру витоків психічного знання. До прикладу, такий вид прикладної психології як педагогічна психологія ґрунтується на законах, принципах і методах, що були розроблені у загальній психології, психології особистості, соціальній, віковій, експериментальній психології, психофізіології та інших дисциплінарних розгалуженнях психологічної науки (Л.С. Виготський, В.В. Давидов, Г.С. Костюк, В.А. Роменець, В.С. Мерлін та ін.).

У прикладній психології головне – не дослідження, а активне втручання у процеси індивідуальної або групової активності людей, внесення змін у їхній внутрішній світ, перетворення соціальних стосунків та самої особистості. Скажімо, у науковій психології є така дисципліна, як вікова психологія, тоді як у прикладній – немає. Її здобутки знаходять свою реалізацію у педагогічній, спортивній, юридичній психології, психології навчання, спеціальній психології та ін. (*див. рис. 1.*)

Отож більшою чи меншою мірою всі види наукової психології є джерелом знань, методів і методик для кожного окремого виду прикладної психології. І, навпаки, досвід останньої спричиняє розвиток дисциплінарних векторів наукової психології. Іншими словами, зв'язки і взаємовпливи між вказаними розгалуженнями психології функціонують за принципом “усе пов'язано з усім”. Хоча очевидно, що ці знаннєві розгалуження мають специфічні структури, які відрізняються між собою. Дисципліни наукової психології отримують те чи інше у змістовлення відповідно до предмета психологічних досліджень та основних умов і чинників, що на нього впливають (звідси постають загальна, соціальна, вікова, експериментальна та інші психології). Види прикладної психології фундується *за сферами* впровадження психологічних знань у суспільну практику, тобто переважно за способом психологічного практикування (педагогічна, юридична, військова, екологічна, інженерна робота або практика). Існують також цілісні

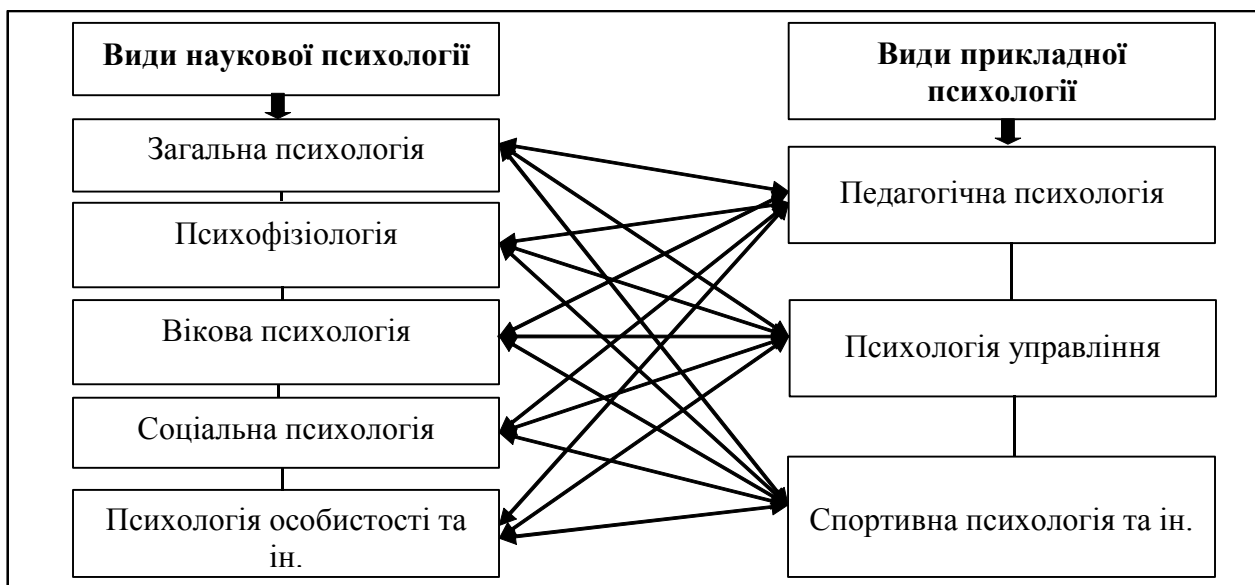

Рис. 1. Взаємозв'язки наукової і прикладної гілок психології

психологічні школи (психоаналіз, бігевіоризм, гештальтпсихологія, когнітивна психологія, гуманістична психологія, канонічна психологія тощо), які поєднують у собі як теоретичні засади і дослідницьку методологію, так і методики, практичні психотехнічні прийоми, вправи, процедури і, власне, психологічну практику.

Безпосереднє застосування наукової методології, принципів і підходів у процесі психологічного практикування породжує чисельні ускладнення та невідповідності [1; 8; 14; 21; 25; 29]. Тому постає нагальна проблема знайти сполучник, “місток” між різними типами психологічного знання і психологічної практики. Мовиться про реалізацію специфічної функції – перетворення світоглядних позицій, законів, закономірностей, методів і підходів у цілісні методичні комплекси професійної діяльності психолога-практика. Таким містком вочевидь і є *прикладна психологія*, головне призначення якої полягає у докладанні фундаментальних психологічних законів, принципів і підходів до конкретних психологічних і соціальних проблем конкретної людини, конкретної групи чи колективу (див. *рис. 2*).

Результатом наукових досліджень у психології є психологічні закони, принципи, закономірності, методи, наукові факти. Аналогічним результатом професійної діяльності в сфері психологічної практики – психічно

здорово, соціально адаптована і гармонійна особистість (індивідуальність). Натомість результат професійної діяльності у царині прикладної психології становлять методики, прийоми і технології надання психологічної допомоги конкретній особистості з урахуванням її індивідуальних, вікових і психо-соціальних особливостей.

Підсумком дискусії про визначення сутності прикладної психології може бути констатація того факту, що це дисциплінарне розгалуження психології є *специфічною сферою професійної діяльності*. Цим вона відрізняється від побутової і почасти від позанаукової. Практикуючий психолог здійснює свої професійні функції за допомогою специфічних прийомів, методів і технологій, які сконструйовані на знанні законів людської поведінки й розвитку та збагачені його професійним досвідом і компетентностями його колег. Основними видами діяльності психолога-практика є клінічна (прикладна) психодіагностика, психологічна терапія, психологічне консультування та профілактика, корекція індивідуальних рис, поведінки й культурного розвитку людини.

Прикладна психологія – це сфера професійної діяльності, метою якої є розробка й упровадження у психологічну практику цілісних технологій і методів практичної роботи шляхом інтеграції (синтезу) знань, методів і законів наукової, позанаукової і по-

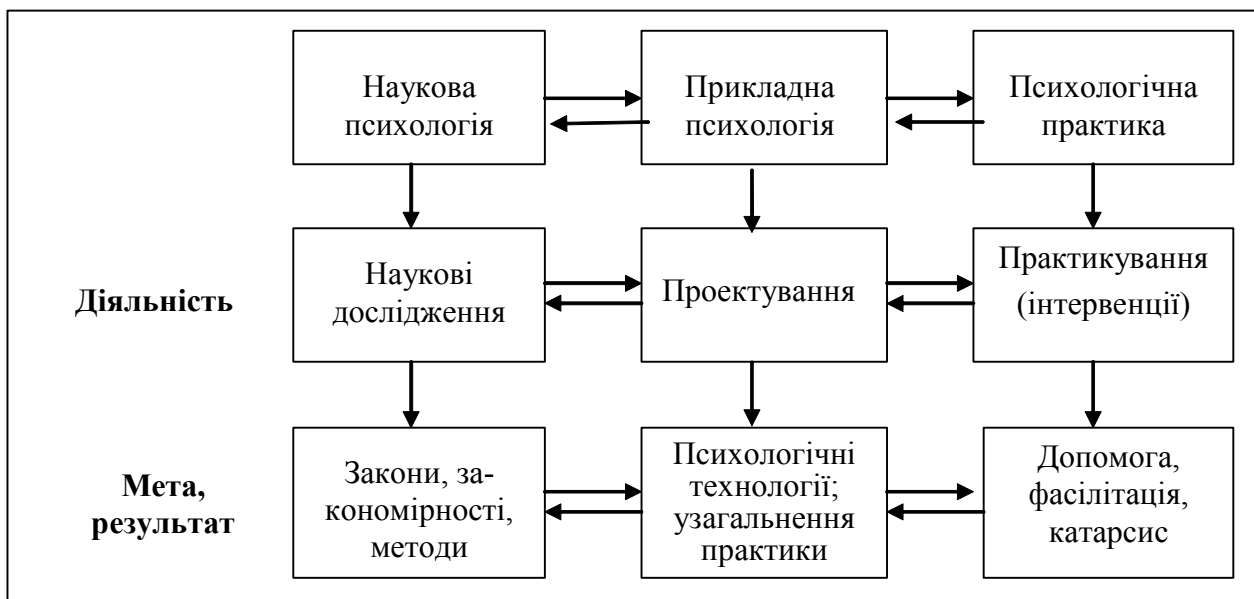

Рис. 2.

Взаємодія прикладної психології із психологічною практикою і науковою психологією

бутової гілок сучасної психології з досвідом і методами психологічного практикування. Ця сфера компетентної діяльності має специфічну мету, методологію, принципи і категорійно-поняттєвий апарат, що відрізняються своїм предметним полем порівняно з іншими типами психологічного знання. До того ж прикладна психологія не тотожна психології науковій, побутовій або позанауковій. Являє собою зняття або аплікацію досягнень психологічної науки у проекції на конкретне поле практичних проблем надання психологічної допомоги особистості, а тому враховує напрацювання інших дотичних сфер акумуляції психологічного знання.

Було з'ясовано [17], що прикладна психологія виконує як мінімум *три специфічні функції* у системі співорганізації діяльного психологічного знання і практикування: *синтез* різних за своєю природою методологічних і теоретичних поглядів на предмет (психіку) та закономірності його розвитку; *аналіз* та узагальнення досвіду психологічної роботи, її методів, методик, прийомів; *розробку* методів, методик і технологій психологічної діяльності, формулювання проблемно-предметного поля окремих наукових досліджень. Вочевидь ці специфічні функції не можуть бути редуковані ані до дослідницьких, ані до суто практичних.

Синтез (у розумінні Л.С. Виготського) наукового, позанаукового і побутового рівнів

психологічного пізнання здійснюється, як відомо, для конструювання і проектування методів розвитку і формування особистості, надання їй психологічної допомоги у складних життєвих обставинах. Ця функція прикладної психології може бути названа науково-впроваджувальною, науково-методичною, науково-прикладною (Л.С. Виготський, В.В. Рибалка, А.В. Фурман, Е. Штерн, Т.С. Яценко, П.А. М'ясоїд).

Водночас прикладна психологія – це узагальнення і синтез практичного досвіду застосування прийомів, технологій і методів у різних видах психологічної практики до представників різних цільових і вікових груп. У цьому разі потрібно враховувати як індивідуальність об'єкта практикування, так і особливості його актуальної життєвої ситуації, попереднього ментального шляху, персональних перспектив і намірів. Відтак маємо також функцією аналізу, узагальнення і теоретичного осмислення досвіду практичної психологічної діяльності (психологічного практикування).

Третя специфічна функція прикладної психології – створення і впровадження у практику методів і технологій роботи практичного психолога, які сутнісно є продуктом синтезу різних типів психологічного знання ("в голові дослідника", за словами Л.С. Виготського) й одночасно – продуктом синтезу досвіду,

котрий накопичується у процесі повсякденного психологічного практикування. У зв'язку зі сказаним вкажемо на такий факт. В останні десять років близько 25% кандидатських і докторських дисертацій із психології безпосередньо чи опосередковано торкалися проблем осмислення практичного досвіду, розробки методів і методик роботи практичних психологів або вдосконалення змісту, форм і методів їхньої професійної підготовки в умовах ВНЗ. Іншими словами, психологічна практика сьогодні є потужним джерелом наукових пошукувань у вітчизняній психології (О.Ф. Бондаренко, О.І. Бондарчук, Л.М. Карамушка, В.В. Рибалка, О.П. Саннікова, А.В. Фурман, С.К. Шандрук, Т.С. Яценко та ін.).

Отже, висновуємо, що *прикладна психологія має свою специфіку*, що полягає у поєднанні наукових законів і методології з практичним досвідом різнорідного психологічного знання і зі способами фахового практикування. Вона посідає проміжне місце між науковою психологією і психологічною практикою, має самобутній (перш за все за значеннево-предметним наповненням) категорійно-поняттєвий апарат, специфічні принципи і методологію [17], охоплює різні види психологічного знання і психологічної роботи, слугуючи своєрідним містком між теорією і практикою. Її примітною функцією є проектування розвитку *конкретної* особистості (індивідуальності) в контексті її життєвих обставин шляхом розробки і застосування корекційно-розвиткових технологій.

Методологічне обґрунтування науково-методичного супроводу діяльності працівників психологічної служби системи освіти

Одним із результатів теоретичного пошукування у сфері прикладної психології є *проектно-технологічний підхід*, в основу якого покладено *методологію соціального проектування* [15; 16; 17; 20], у тому числі й категорійні поняття “проект” і “технологія”. Цей підхід має певні переваги перед методичним, а також суто функціональним підходом у практичній педагогіці і психології.

Розглядаючи *методи психологічної практики*, передусім, відзначимо, що метод тут – це сукупність певних прийомів, дій, методик, що застосовуються за конкретних життєвих умов та в конкретній ситуації надання психологічної допомоги клієнтові як особистості.

Особливість методу психологічного практикування полягає у застосуванні певних усталених дій до конкретних обставин реальної діяльності. Метод, щонайперше, застосовується для реалізації окремих дій (операцій), тоді як технологія передбачає одержання конкретного кінцевого результату, який зафіксовано у проекті. Тому технологічні процедури вибудовуються таким чином, щоб якнайточніше, найефективніше реалізувати проектні вимоги у “виготовленні” конкретного продукту (результату). Загалом майстерність реалізації психосоціальних проектів якраз і полягає в оптимальному виборі відповідних технологій і технологічних процедур – методів, методик, технік, прийомів. Тут метод виконує другорядну, підпорядковану роль, адже технологія являє собою сукупність методів, які застосовуються у певній логічній наступності. Відтак психологу важливо відбирати й застосовувати *оптимальний* набір методів для повного досягнення мети своєї роботи.

Психологічна технологія – це система взаємопов'язаних і взаємозумовлених методів, методик і процедур, що спрямовані на внесення змін, перетворення предмету психологічної практики, досягнення конкретного кінцевого результату. Вона містить діагностичні, формуючі та оцінні складові і спрямована на розв'язання певного кола психосоціальних проблем особистості.

До *основних ознак* психологічної технології належать такі:

- вона завжди спрямована на зміну поведінки людини, її настроїв, ставлень, мотивів, особистих цінностей;
- орієнтація на способи розв'язання конкретної життєвої проблеми людини або групи людей;
- аналіз та врахування конкретного соціального довкілля і природного середовища, у яких перебуває клієнт як суб'єктний об'єкт психологічної роботи;
- наявність конкретної мети, деталізованого образу кінцевого результату;
- чіткість цілей, що розкривають, деталізують мету та обумовлюють планування і змістовне наповнення етапів професійної діяльності суб'єкта психологічної практики;
- структурність і системність (взаємозв'язок і взаємозалежність складових технологій);
- мультидисциплінарний характер задіяних знань і компетенцій;
- наявність дієвого зворотного зв'язку та оцінка перебігу й результативності діяльності;

– відповідність прийомів і методик, що застосовуються в технології, сутності соціальних явищ і психологічних проблем клієнта;

– логічно обґрунтована система діагностичних, психоформульних, психорозвивальних і рефлексивних складових;

– гнучкий характер застосування окремих прийомів і методів для здолання конкретної життєвої проблеми особистості.

Підкреслимо, що за суто методичного підходу до організації психологічної роботи психологу надзвичайно важко виокремити об'єктивні критерії оцінювання результативності і ефективності застосування корекційно-розвиткових впливів. А це означає, що коли кінцевий результат поданий у вигляді побажань або просто співпадає з деякими ідеологічними настановами, то маємо суб'єктивізм в оцінюванні перебігу психологічної діяльності. Зовсім інша справа – оцінка соціальних проектів, яка описується здебільшого двома основними поняттями – “результативність” і “ефективність”.

Результативність – це відповідність одержаних результатів очікуваним результатам, які заявлялись на початку виконання проекту. За наявності чітко відпрацьованої системи критеріїв результативність можна навіть відобразити у кількісному вигляді (наприклад, відсотках). *Ефективність* проекту полягає в адекватності застосованих під час його реалізації методів, методик і витрат ресурсів. Умовно кажучи, цвяхи можна забивати молотком, а можна – комп'ютером. Тому оцінювання ефективності спирається в основному на теоретичні уявлення про природу процесів, на які впливає проектна активність.

Для вдосконалення методичної складової у психологічній службі системи освіти запропонована стандартна структура методичної розробки (програми, методики) [15; 16]. І якщо застосування методології проектно-технологічного підходу в прикладній психології видається оптимальним, то не менш доцільним є використання психологічної технології як основної методичної одиниці конкретного практикування. Усе це знайшло своє відображення в нормативних документах психологічної служби та вимогах до методичних пропозованих розробок [20].

Одним з прикладів застосування проектно-технологічного підходу до вирішення складних освітянських проблем є *інформаційно-освітня протиалкогольна програма “Сімейна розмова”*

для учнів 7–8 класів, яка здійснюється під керівництвом УНМЦ практичної психології і соціальної роботи з 2010 року й донині. Щорічно у цій програмі беруть участь від 17 до 33 тисяч учнів з 13 регіонів України. Однією з інноваційних особливостей Програми є залучення батьків до спільної профілактичної роботи з учителями і власними дітьми [30]. Оцінюючи в цілому ефективність даної програми, можна обґрунтовано стверджувати, що діяльність психологічної служби в цьому напрямку має не тільки виховний, а й широкий соціальний вплив на суспільство, підвищуючи авторитет школи, вчителя, освіти в цілому.

Разом із бурхливим розвитком психологічного практикування в освіті, в останні роки було оприлюднено значну кількість науково-методичних праць. Зокрема, тут треба згадати, крім наших (див. [14–15]), відомі роботи О.Ф. Бондаренка, Ю.З. Гільбуха, Т.С. Яценко.

Розбудова організаційно-методичних засад психологічної служби у системі освіти

Реалізація теоретичних поглядів та концепцій у практику роботи існуючої системи освіти, та ще й у період соціальної нестабільності, – справа надзвичайно складна. Без підтримки і розуміння тогочасних керівників галузі і науковців створення організаційних основ психологічної служби в національній освіті було б неможливим. Натомість, таке розуміння все ж було, що, власне, й уможливило цей масштабний соціальний експеримент під назвою “Психологічна служба”.

Подією, що доленосно вплинула на розвиток прикладної психології в Україні, була Перша всеукраїнська конференція з практичної психології (м. Луцьк, 11–14 листопада 1991). Саме в ході цієї конференції були обговорені шляхи та основні напрямки розвитку психологічної служби системи освіти, концепція її розвитку, проект положення про психологічну службу системи освіти, обговорені організаційні моделі та стратегія методичного супроводу її діяльності. Усе це стало підґрунтям для створення низки перших нормативних документів Міністерства освіти, що регулювали діяльність практичних психологів у закладах освіти.

Із самого початку були визначені і теоретично обґрунтовані базові *принципи* організації психологічної служби:

– *доступність* психологічних і соціально-педагогічних послуг для всіх учасників навчально-виховного процесу, що передбачає побудову таких організаційних моделей вказаної служби, які б могли забезпечити надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги учням, студентам, батькам і педагогічним працівникам незалежно від віку, расової, релігійної або національної приналежності, майнового чи соціального статусу, місця проживання, типу навчального закладу, рівня розумового та фізичного розвитку особистості;

– *науковість* цілей, змісту, форм, методів і результатів діяльності психологічної служби, що ґрунтується на засадах наукових підходів, дослідницькій методології і здобутках раціональної психології. Методики, психотехніки і технології, що застосовуються в діяльності фахівців названої служби, мають бути науково обґрунтованими, валідними і надійними;

– *розвитковості* у ситуаціях психологічного практикування треба організувати не тільки розвиток суб'єктних об'єктів психологічного впливу – учнів, студентів, батьків і викладачів, але й розвиток системи управління, методичного забезпечення, мережі закладів психологічної служби відповідно до вимог педагогічної практики і завдань реформування системи національної освіти в цілому.

На доповнення до висловленого вкажемо на кілька принципів, що оптимізують розвиток організаційної структури психологічної служби:

– *комплексності і системності* в наданні соціальної і психологічної допомоги всім, хто звертається до працівників служби; це вимагає поєднання в психотехнічній роботі універсальності з ґрунтовною спеціалізацією фахівців;

– *міждисциплінарності* у використанні методик і технологій організації соціального і психологічного супроводу учасників навчально-виховного процесу, де мають бути поєднані не тільки психологічні й соціально-педагогічні методи, а й засоби суміжних наук – соціології, педагогіки, дефектології, дидактики, фізіології та ін.;

– *структурності та цілісності* системи психологічної служби у сфері національної освіти з чіткою структурою, підпорядкуванням і координацією взаємодії окремих її елементів; це не суперечить різноваріантності організації підрозділів служби на місцях, але, власне, конститує службу як метасистему, що має єдину мету і завдання, методи і підходи до

надання психологічної допомоги клієнтам, єдині стандарти до оцінки роботи окремих підрозділів і спеціалістів;

– *забезпечення професійної підтримки* і допомоги фахівцям психологічної служби, чи то у вигляді супервізії або інтервізії, чи то у формі навчальних семінарів, тренінгів, консультацій; при цьому важливою є робота методичних об'єднань працівників служби за окремими напрямками роботи.

Основною структурною одиницею психологічної служби системи освіти є *навчально-методичні центри*. Саме цим в Україні вона відрізняється від аналогічних служб багатьох інших країн. У 1993 році було прийнято “Положення про психологічну службу в системі освіти України”, яке визначало сферу діяльності, права та функціональні обов'язки її ланок, а психологи стали називатися “практичними”. Наступного, 1994, в освітянських закладах України вже працювало 2852 практичних психологів. На жаль, тільки 471 із них (тобто 6,5%) мали базову вищу психологічну освіту.

Важливим етапом у розвитку психологічної служби стало прийняття у 1996 році доповнень до Закону України “Про освіту”, зокрема статтею 21 “Психологічна служба у системі освіти”, що за статусом практичні психологи визначені як приналежні до педагогічних працівників. Загалом за цей історичний час вказана служба пройшла етап становлення, довівши свою потрібність для соціальної і педагогічної практики. Практичні психологи і соціальні педагоги, здійснюючи свої професійні обов'язки, вирішували актуальні завдання сучасної освітянської галузі – оновлення змісту й форм навчально-виховного процесу, психологічний супровід педагогічних новацій, пошук і робота з обдарованими дітьми, захист психічного здоров'я учасників навчання, профілактика алкоголізму, наркоманії, протиправної поведінки, насильства над дітьми, підвищення психологічної культури учнів, батьків, учителів, керівників освітніх закладів та ін.

У липні 1998 року Міністерство освіти України (міністр – В.Г. Кремень) спільно з АПН України створили Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи як наукову установу Академії і як головну методичну організацію психологічної служби системи освіти. Центр було створено на базі і під науковим керів-

ництвом Інститут психології імені Г.С. Костюка (директор – С.Д. Максименко). Таким чином організаційна структура психологічної служби набула своєї завершеності. Крім того, відповідно до завдань та змісту її діяльності, всупереч кадровим та фінансовим негараздам, часто на самому ентузіазмі формувалася і міцніла структура управління та науково-методичного забезпечення діяльності практичних психологів дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти. Багатий досвід налагодження змістовної діяльності організаційних ланок психологічної служби накопичено в Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Львівській, Сумській, Київській, Чернівецькій та інших областях.

У грудні 1999 року було затверджено “Положення про психологічну службу”, в 2001 до нього внесені зміни і доповнення. У даний час затверджено нову редакцію зазначеного Положення (2009). Для підготовки фахівців нової спеціальності вперше у країнах СНД був виданий підручник “Основи практичної психології” (К.: Либідь, 1999). Служба набула чіткої структури, що створило умови для більш якісної організації її повсякденної фахової діяльності. Водночас з року в рік упорядковувалися планування та звітність, створювалися умови для розвитку служби, видавалися навчально-методичні матеріали, що сприяло покращенню умов та якості роботи практичних психологів і соціальних педагогів навчальних закладів. Закономірно, що з 1998 по 2002 роки психологічна служба зростає більш ніж на дві тисячі осіб, причому більшу половину (55%) склали практичні психологи з вищою базовою освітою.

З 2002 року на базі Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи була організована робота Центральної психолого-медико-педагогічної консультації (ПМПК). Співробітники Центру долучилися до створення або оновлення нормативної бази діяльності ПМПК усіх рівнів, були створені районні і міські підрозділи, що дозволило наблизити цей вид освітніх послуг до їх споживачів – батьків і дітей з особливими освітніми потребами. Підкреслимо, що за останні роки суттєво оновились методична база діяльності консультантів ПМПК, з’явилися і запроваджуються інноваційні методики і технології психолого-педагогічного супроводу учасників інклюзивної освіти.

Організаційно-управлінське, навчально-методичне та нормативно-правове забезпечення діяльності служби дозволило довести на кінець 2002–2003 навчального року чисельність практичних психологів та соціальних педагогів дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів до 7836 працівників (порівняно з 6651 особою у 2001–2002 н.р.). Це вказує на тенденцію до збільшення кількості фахівців психологічної служби та розуміння працівниками освітніх закладів її важливості.

У 2004 році сталася значна подія в історії психологічної служби національної системи освіти: 23 квітня відбулося засідання колегії МОН України (міністр – В.Г. Кремень), яка вперше за роки існування служби розглянула питання про стан і перспективи розвитку галузевої служби. Рішення колегії визначило основні напрями діяльності психологічної служби на багато років уперед, було затверджено “Стратегію розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2008 року”, що стимулювало вдосконалення її діяльності як у кількісних, так і в якісних аспектах. Одним із вагомих результатів колегії стало виокремлення посад практичного психолога та соціального педагога у закладі освіти. З тих пір працівники названої служби відзначають 23 квітня як “День практичного психолога”.

Період з 2004 по 2014 роки можна обґрунтовано назвати періодом сталого розвитку психологічної служби системи освіти. Сьогодні вона, за статистичними даними 2015/16 н. р., складається з 22616 працівників [20; 23], з них практичні психологи становлять 14780 осіб, соціальні педагоги – 7054, методисти міських і обласних центрів – 782. За вказаний навчальний рік до працівників служби зареєстровано 3 014 130 звернень від учнів, батьків, педагогів та представників державних і громадських організацій. Мільйони звернень свідчать не тільки про зростаючий авторитет служби серед основних цільових аудиторій, а й про її конструктивну роль у зниженні соціального напруження в українському суспільстві.

Характеризуючи *сучасний стан і виклики*, що з’явилися у процесі розвитку психологічної служби, наведемо основні *тенденції*:

– процеси децентралізації, що нині відбуваються в державі, породжують низку питань стосовно оптимізації науково-методичного забезпечення роботи працівників служби, мінімізації її структури і змісту діяльності;

отож настав час вносити зміни у нормативні документи, передусім у положення про психологічну службу;

– збільшення чисельності працівників служби відбувається завдяки збільшенню ставок у міських навчальних закладах, водночас проблемою залишається забезпечення фахівцями служби сільських і гірських шкіл та ВНЗ усіх типів;

– посилення дієвої взаємодії фахівців психологічної служби і працівників психолого-медико-педагогічних консультацій; подекуди, особливо на рівні району, спостерігається й об'єднання організаційних структур (районних центрів і районних ПМПК); спонукає цей процес запровадження інклюзивної освіти дітей з особливими фізичними та освітніми потребами;

– має місце певна методична неузгодженість у діяльності між самими працівниками служби, застосовують різноякісні методики, часто не ліцензовані; ситуацію ускладнює й безсистемна публікація методичних матеріалів у численних популярних виданнях, що не завжди є якісними і відповідають професійним стандартам;

– невисокий ступінь готовності випускників ВНЗ до практичної роботи у закладах освіти; зокрема не всі сучасні магістри мають уявлення про сутність кризи підліткового віку, про такі поняття, як “зона найближчого розвитку”, “провідний вид діяльності”, “соціальна ситуація розвитку” і т. п.; тому актуальним є оновлення змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх практичних психологів, пошук шляхів формування професійно важливих рис їхньої особистості, у тому числі і через систему фахово досконалого практикування.

Психологічна служба відзначає двадцятип'ятиріччя свого існування в складних соціально-політичних умовах. В результаті російської агресії в Криму і на Донбасі з'явилося майже два мільйони внутрішньо переміщених осіб, серед яких приблизно двісті тисяч дітей, тисячі загиблих і десятки тисяч поранених [2]. Знову перед працівниками служби постали непрості виклики – надати психологічну допомогу постраждалим людям, методично і практично підтримати колег з інших відомств, громадських організацій, волонтерів. До вже існуючих, традиційних для освітян проблем – адаптації дитини до навчання і навчального закладу, просвітницької роботи з усіма учасниками освітнього процесу, профілактики девіантної поведінки, корекції поведінки і розвитку дітей і юні додалися ще й проблеми роботи

з психотравмованою особистістю, її горем, емоційним вигорянням та ін. [2; 7; 30]. За статданими на початок 2016 року психологічна допомога була надана більше як 145 тисячам постраждалих, з них більше 74 тис. переселених дітей, учнів, студентів, більше 41 тис. їхніх батьків, більше 3 тис. дітей і сімей поранених, майже 31 тис. – учасників АТО [20].

Виходячи із зазначених тенденцій і проблем, найбільш актуальними на даний момент українського суспільствотворення напрямами психологічного забезпечення сфери освіти є:

а) інтеграція структурних підрозділів психологічної служби, організацій, установ, громадських об'єднань, які здійснюють свою діяльність у царинах психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу освіти, в цілісну багаторівневу систему надання психологічної та соціально-педагогічної допомоги всім учасникам навчально-виховного процесу;

б) соціально-психологічне проектування, моніторинг та експертиза умов та результатів навчальної діяльності вихованців, учнів і студентів у зв'язку з процесом реформування окремих складових освітньої галузі;

в) удосконалення програм професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників з метою підвищення рівня їхньої психологічної культури й психологічної компетентності;

г) соціально-педагогічне і психологічне забезпечення превентивних заходів щодо різних форм узалежнень, соціально небезпечних ігор, фізичного насилля та агресивної поведінки дітей, підлітків, молоді;

д) розробку й запровадження психологічних програм і проектів, спрямованих на профілактику асоціальних явищ (алкоголізму, наркоманії, соціального сирітства, насилля тощо), труднощів юної особистості в адаптації, навчанні і вихованні, порушень у її поведінці, діяльності, вчинках.

Отже, психологічна служба стала невід'ємною частиною системи національної освіти, вона конструктивно впливає на перебіг навчально-виховного процесу, покращує самопочуття і захищає психічне і соціальне здоров'я усіх його учасників, виявила свою здатність професійно відповісти на виклики сьогодення. Вважаємо, що створення і діяльність психологічної служби сьогодні – це один з найбільш вдалих результатів реформування національної освіти.

ВИСНОВКИ

1. Оглядаючись на двадцятип'ятирічну історію розвитку прикладної психології і запровадження її здобутків у систему освітньої практики на національному рівні державотворення, є підстави констатувати, що психологічна теорія і психологічна практика, утворюючи до певної міри цілісність, спричинили виникнення прикладної психології як науково-практичної дисципліни, яка виконує функцію опосередкування результатів теоретико-експериментальних досліджень з одного боку, і досвіду фахово компетентного психологічного практикування – з іншого.

2. Теоретико-методологічні пошукування і порівняння різнорівневих психологічних знань, їх об'єкта, предмета і методології добування дозволило визначити місце *прикладної психології* у системі цих знань та умістовити її сутність. Доведено, що прикладна психологія має свою специфічну мету, предметне поле, методологічне підґрунтя, світоглядні принципи і категорійно-поняттєвий апарат, що відрізняють її від інших дисциплінарних знань. Теоретичні засади вказаної гілки психології поєднують найбільш розповсюджені психологічні теорії в єдину взаємодоповнювану систему уявлень про розвиток особистості в онтогенезі і про її життєвий шлях, актуальну ковітальну ситуацію і життєві перспективи, які утворюють у цілому *долю* окремої людини (В.А. Роменець) – достеменного предмета психологічного пізнання і конструювання.

3. Специфічною функцією *прикладної психології у системі діалектичного взаємодоповнення знання і практикування* є проектування розвитку конкретної особистості як індивідуальності в контексті її *унікальних життєвих обставин шляхом розробки і застосування корекційно-розвивальних технологій*. *Визначення сутності* психологічної технології та обґрунтування її як системної методичної одиниці у прикладній психології дозволило створити умови для компетентної діяльності працівників усіх структурних ланок психологічної служби системи освіти. Методологічні інваріанти міждисциплінарного та еkleктичного розгляду методів психологічної практики, які притаманні різноманітним психологічним школам, були покладені в основу проектно-технологічного підходу до розвитку особистості у навчанні і вихованні. Застосування цього підходу уможливило створення цілої низки інноваційних технологій і

психотехнік впливу на особистість, які протягом років довели свою ефективність і результативність.

4. На основі теоретичних уявлень про сутність прикладної психології та розроблених на цій основі системи методичного забезпечення компетентного практикування було обґрунтовано структуру, організаційні принципи, мету і завдання функціонування психологічної служби у системі освіти України. Практична реалізація авторського бачення до побудови організаційної структури зазначеного практикування у вигляді ієрархічної моделі психологічної служби забезпечила безконфліктне її входження в освітню практику і стале функціонування протягом майже чверті століття. Сьогодні вказана служба є одним з найбільш вагомих внесків вітчизняних психологів у реформування освітньої галузі.

Насамкінець висловлю особистісне. Ця стаття є суб'єктивним поглядом автора на події, у яких він брав безпосередню участь або свідком яких він був. Безперечно, вплив прикладної психології на педагогічну практику в нашій країні набагато ширший. Ця тема потребує колективного висвітлення у різноманітних публікаціях. Тоді картина розвитку прикладної психології буде більш об'ємною й об'єктивною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамова Г.С. Введение в практическую психологию / Г.С. Абрамова. – Екатеринбург : Деловая книга ; М. : АCADEMIA, 1995. – 224 с.
2. Агресія. Анексія. Конфлікт. Соціально-педагогічна та психологічна відповідь на виклики для дітей : методичні рекомендації для педагогів дошкільних навчальних закладів / авт. кол. за заг. ред. Левченко К.Б., Панка В.Г., Ковальчук Л.Г. – К. : Агентство “Україна”. – 2016. – 100 с.
3. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев // Избр. психол. труды : в 2-х т. – М. : Педагогика, 1980. – Т.1. – С. 16–178.
4. Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості / О.Ф. Бондаренко. – Харків : Фоліо, 1996. – 237 с.
5. Выготский Л.С. Исторический смысл психологического кризиса / Л.С. Выготский // Собр. соч.: в 6 т. – М. : Просвещение, 1982. – Т.1. – С. 291–436.
6. Глибинне пізнання самодепривації психіки майбутнього психолога : [Монографія] / Т.С. Яценко, В.І. Бондар. – К. : НПУ імені М. Драгоманова, 2016. – 384 с.
7. Захист прав дитини в діяльності соціального педагога навчального закладу : [Метод. рек.] / авт. кол. за ред.: Ю.А. Луценка, В.Г. Панка. – К. : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. – 73 с.
8. Костюк Г.С. Педология / Г.С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1933. – 357 с.
9. Кремень В.Г. Філософія: Мислителі. Ідеї. Концепції : [Підруч.] / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. – К. : Книга, 2005.

– 525 с.

10. Максименко С.Д. Генезис существования личности: [Монографія] / С.Д. Максименко. – К. : КММ, 2006. – 240 с.

11. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу. – М. : Ваклер, 1997. – 302 с.

12. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности / В.С. Мерлин. – М. : Педагогика, 1986. – 256 с.

13. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), А.М. Гуржій (заст. голови), О.Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В.Г. Кременя. – К. : Педагогічна думка, 2016. – 448 с.

14. Основи практичної психології: [підручник для студентів ВЗО] / кер. кол. авт. В. Панок; Н. Чепелева, Т. Титаренко [та ін.]. – К. : Либідь, 2006. – 536 с.

15. Панок В.Г. Психологічна служба вищого навчального закладу (організаційно-методичні аспекти): [метод. посіб.] / В.Г. Панок, В.Д. Острова. – К. : Освіта України, 2010. – 230 с.

16. Панок В.Г. Психологічна служба: [навч.-метод. посіб. для студентів і викладачів] / В.Г. Панок. – [2-е вид., стер.]. – Кам'янець-Подільський : Друкарня Рута, 2013. – 328 с.

17. Панок В.Г. Прикладна психологія. Теоретичні проблеми: [Монографія] / В.Г. Панок. – К. : Ніка-Центр, 2017. – 188 с.

18. Петровский А.В. История и теория психологии / А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский. – Ростов-на-Дону, 1996. – Т.1. – 464 с.

19. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / Жан Пиаже. – М. : Просвещение, 1969. – 659 с.

20. Психологічна служба: Підруч. / [В.Г. Панок (наук. ред.), А.Г. Обухівська, В.Д. Острова та ін.]. – К. : Ніка-Центр, 2016. – 362 с.

21. Роменець В.А. История психологии XX столетия / В.А. Роменець, И.П. Маноха. – К. : Либідь, 1998. – 990 с.

22. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб : Питер, 2002. – 720 с.

23. Статистичний бюлетень показників розвитку психологічної служби та психолого-медико-педагогічних консультацій за 2015-2016 навчальний рік / [Горленко В.М., Лунченко Н.В., Мельник А.А. та ін.]. – К. : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. – 49 с.

24. Франкл В. Человек в поисках смысла / Виктор Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.

25. Фрейд З. Вступ до психоаналізу / З. Фрейд. – К. : Основа, 1998. – 709 с.

26. Фромм Е. Иметь или быть / Ерих Фромм. – К. : Ніка-Центр, 1998. – 400 с.

27. Фурман А.В. Вступ до шкільної практичної психології: [монографія] / А.В. Фурман. – К. ; Донецьк : Ровесник, 1993. – 52 с.

28. Фурман А. Психологічна служба університету: від моделі до технології / А. Фурман, Т. Надвичина // Психологія і суспільство. – 2013. – №2. – С. 80–104.

29. Фурман А.В. Идея і зміст професійного методологування: [Монографія] / А.В. Фурман. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 378 с.

30. Електронний ресурс: <http://psyua.com.ua>

31. Електронний ресурс: www.mon.gov.ua

32. Електронний ресурс: www.naps.gov.ua

REFERENCES

1. Abramova G.S. Vvvedeniye v praktichjeskuju psihologiju / G.S. Abramova. – Ekaterinburg : Djelovaja kniga ; M. : ACADEMIA, 1995. – 224 s. [In Russian].

2. Ahresiiia. Aneksiia. Konflikt. Sotsialno-pedahohichna ta psykhohohichna vidpovid na vyklyky dlia ditei : metodychni rekomendatsii dlia pedahohiv doshkilnykh navchalnykh zakladiv / avt. kol. za zah. red. Levchenko K.B., Panka V.H., Kovalchuk L.H. – K. : Ahentstvo "Ukraina". – 2016. – 100 s. [In Ukrainian].

3. Anan'jev B.G. Chjelovjek kak prjedmjet poznaniya / B.G. Anan'jev // Izbr. psihol. trudy : v 2-h t. – M. : Pjedagogika, 1980. – T.1. – S. 16–178 [In Russian].

4. Bondarenko O.F. Psykhohohichna dopomoha osobystosti / O.F. Bondarenko. – Kharkiv : Folio, 1996. – 237 s. [In Ukrainian].

5. Vygotskij L.S. Istorichjeskij smysl psihologichjeskogo krizisa / L.S. Vygotskij // Sobr. soch.: v 6 t. – M. : Prosvjeschenije, 1982. – T.1. – S. 291–436 [In Russian].

6. Hlybynne piznannia sameptryvatsii psykhiky maibutnoho psykhohoha : [Monohrafiia] / T.S. Yatsenko, V.I. Bondar. – K. : NPU imeni M. Drahomanova, 2016. – 384 s. [In Ukrainian].

7. Zakhyst prav dytyny v diialnosti sotsialnoho pedahoha navchalnoho zakladu : [Metod. rek.] / avt. kol. za red.: Yu.A. Lutsenka, V.H. Panka. – K. : UNMTs praktychnoi psykhohohii i sotsialnoi roboty, 2016. – 73 c. [In Ukrainian].

8. Kostjuk G.S. Pjedologija / G.S. Kostjuk. – K. : Rad. shkola, 1933. – 357 s. [In Russian].

9. Kremen V.H. Filosofiiia: Myslyteli. Idei. Kontseptsii : [Pidruch.] / V.H. Kremen, V.V. Ilin. – K. : Knyha, 2005. – 525 s. [In Ukrainian].

10. Maximjenko S.D. Gjenjezis suschjestvovanija lichnosti: [Monografija] / S.D. Maximjenko. – K. : KMM, 2006. – 240 s. [In Russian].

11. Maslow A. Psihologija bytija / A. Maslow. – M. : Vajljer, 1997. – 302 s. [In Russian].

12. Mjerlin V.S. Ochjerk intjegrал'nogo issljedovanija individual'nosti / V.S. Mjerlin. – M. : Pjedagogika, 1986. – 256 s. [In Russian].

13. Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini / Nats. akad. ped. nauk Ukrainy; [redkol.: V.H. Kremen (holova), V.I. Luhovyi (zast. holovy), A.M. Hurzhii (zast. holovy), O.Ia. Savchenko (zast. holovy)]; za zah. red. V.H. Kremenia. – K. : Pedahohichna dumka, 2016. – 448 s. [In Ukrainian].

14. Osnovy praktychnoi psykhohohii: [pidruchnyk dlia studentiv VZO] / ker. kol. avt. V. Panok; N. Chepelieva, T. Tytarenko [ta in.]. – K. : Lybid, 2006. – 536 s. [In Ukrainian].

15. Panok V.H. Psykhohohichna sluzhba vyshchoho navchalnoho zakladu (orhanizatsiino-metodychni aspekty): [metod. posib.] / V.H. Panok, V.D. Ostrova. – K. : Osvita Ukrainy, 2010. – 230 s. [In Ukrainian].

16. Panok V.H. Psykhohohichna sluzhba : [navch.-metod. posib. dlia studentiv i vykladachiv] / V.H. Panok. – [2-е vyd., ster.]. – Kamianets-Podilskyi : Drukarnia Ruta, 2013. – 328 s. [In Ukrainian].

17. Panok V.H. Prykladna psykhohohiia. Teoretychni problemy: [Monohrafiia] / V.H. Panok. – K. : Nika-Tsentr, 2017. – 188 s. [In Ukrainian].

18. Pjetrovskij A.V. Istorija i tjeorija psihologii / A.V. Pjetrovskij, M.G. Jaroshjevskij. – Rostov-na-Donu, 1996. – T.1. – 464 s. [In Russian].

19. Piazhje Zh. Izbrannyje psihologichjeskije trudy / Zhan Piazhje. – М. : Prosvjeschjenije, 1969. – 659 s. [In Russian].
20. Psykholohichna sluzhba : Pidruch. / [V.H. Panok (nauk. red.), A.H. Obukhivska, V.D. Ostrova ta in.]. – К. : Nika-Tsentr, 2016. – 362 s. [In Ukrainian].
21. Romenets V.A. Istoriia psykholohii XX stolittia / V.A. Romenets, I.P. Manokha. – К. : Lybid, 1998. – 990 s. [In Ukrainian].
22. Rubinshtejn S.L. Osnovy obschjej psihologii / S.L. Rubinshtejn. – SPb : Pitjer, 2002. – 720 s. [In Russian].
23. Statystychni biuleten pokaznykiv rozvytku psykholohichnoi sluzhby ta psykholoho-medyko-pedahohichnykh konsultatsii za 2015-2016 navchalnyi rik / [Horlenko V.M., Lunchenko N.V., Melnyk A.A. ta in.]. – К. : UNMTs praktychnoi psykholohii i sotsialnoi roboty, 2016. – 49 s. [In Ukrainian].
24. Frankl V. Chjelovjek v poiskah smysla / Viktor Frankl. – М. : Progrjess, 1990. – 368 s. [In Russian].
25. Freud S. Vstup do psykhoanalizu / S. Freud. – К. : Osnova, 1998. – 709 s. [In Ukrainian].
26. Fromm E. Imjet' ili byt' / Erih Fromm. – К. : Nika-Cjentr, 1998. – 400 s. [In Russian].
27. Furman A.V. Vstup do shkilnoi praktychnoi psykholohii : [monohrafiia] / A.V. Furman. – К. ; Donetsk : Rovesnyk, 1993. – 52 s. [In Ukrainian].
28. Furman A. Psykholohichna sluzhba universytetu: vid modeli do tekhnolohii / A. Furman, T. Nadvynychna / / Psykholohiia i suspilstvo. – 2013. – №2. – S. 80–104 [In Ukrainian].
29. Furman A.V. Ideia i zmist profesiinoho metodolohuvannia : [Monohrafiia] / A.V. Furman. – Ternopil : TNEU, 2016. – 378 s. [In Ukrainian].
30. Електронний ресурс: <http://psyua.com.ua>
31. Electronic resource: www.mon.gov.ua
32. Electronic resource: www.naps.gov.ua

АНОТАЦІЯ

Панок Віталій Григорович.

Прикладна психологія у педагогічній практиці України.

Дослідження присвячено історичному огляду впровадження досягнень прикладної психології у вітчизняну педагогічну практику, що інституціоналізована у двадцятип'ятирічній діяльності Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України. В ньому рефлексивно окреслені методологічні вектори дослідження явища психологічної практики, здійснено розрізнення прикладної, наукової, позанаукової і побутової гілок психологічного знання, визначено роль і місце прикладної психології у системі психологічного знання і суспільної практики. Практичне застосування одержаних результатів знайшло відображення у розробці та емпіричному втіленні організаційно-функціональних моделей, принципів і методичного забезпечення діяльності психологічної служби національної системи освіти.

Ключові слова: *прикладна психологія, педагогічна практика, наукова психологія, психологічна служба, практичний психолог, принципи, методологія, психологічна технологія, професійна підготовка.*

АННОТАЦИЯ

Панок Виталий Григорович.

Прикладная психология в педагогической практике Украины.

Исследование посвящено историческому обзору внедрения достижений прикладной психологии в отечественную педагогическую практику, что институционализировано двадцатипятилетней деятельностью Украинского научно-методического центра практической психологии и социальной работы НАПН Украины. В нем рефлексивно очерчены методологические векторы исследования явления психологической практики, осуществлено различие прикладной, научной, внеаучной и бытовой ветвей психологического знания, определено роль и место прикладной психологии в системе психологического знания и общественной практики. Практическое применение полученных результатов нашло отображение в разработке и эмпирическом воплощении организационно-функциональных моделей, принципов и методического обеспечения деятельности психологической службы национальной системы образования.

Ключевые слова: *прикладна психологія, педагогічна практика, наукова психологія, психологічна служба, практичний психолог, принципи, методологія, психологічна технологія, професійна підготовка.*

ANNOTATION

Vitalii Panok.

Applied psychology in the pedagogical practice of Ukraine.

The research is devoted to the historical review of the implementation of the achievements of applied psychology into the domestic pedagogical practice that institutionalized in twenty-five years of activity of the Ukrainian Scientific and Methodological Center of Practical Psychology and Social Work of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Methodological vectors of the study of the phenomenon of psychological practice are reflexively outlined in it, distinction of applied, scientific, non-scientific and everyday branches of psychological knowledge is carried out, the role and place of applied psychology in the system of psychological knowledge and social practice is defined. The practical application of the obtained results found its reflection in the development and empirical implementation of organizational-functional models, principles and methodical support of the activity of the psychological service of the national education system.

Key words: *applied psychology, pedagogical practice, scientific psychology, psychological service, practical psychologist, principles, methodology, psychological technology, professional training.*

Надійшла до редакції 06.07.2017.

Підписана до друку 28.07.2017.

Бібліографічний опис для цитування:

Панок В. Прикладна психологія у педагогічній практиці України / Віталій Панок // Психологія і суспільство. – 2017. – №4. – С. 94–108.